

KIS-709 – Un dedroadur eus keal ar gouzrec'h

(GE – 21 02 01)

Degaset on bet da sevel an notenn-mañ dre ma oan diaezet mui ouzh mui gant un toull en hon hanc'herieg war un dachenn hon eus imbourc'het alies koulskoude, an hini hon eus degaset warni endeo an termenoù *kantouezañ*, *buhezañ*, h.a.¹

E se e oamp aet hervez redenn bennañ prederouriezh Kornog diaezet war an troc'h dangor-ergor : ar *c'hantouezañ* (Al. *Erfahrung*, Gl. *expérience*) zo an anaout gounezet war eeun dre ar c'heharz gant an ergorenn a-raok pep emell a-berzh ar poell.

Unan eus despizadurioù Gl. *expérience* zo “connaissance acquise par le « contact direct » avec l'objet (l'empirie) préalablement à l'exercice de la raison²”. Kentoc'h eget komz eus un *diastok* etre kantouezer ha kantouezet, e 'm eus dibabet *keharz* pa gennot harzegezh ar gouzrec'h³, hemañ o rankout, gouez da HUSSERL, trehontiñ e harzoù evit dec'hav-aelañ an ergorenn.

E-kichen ar *c'hantouezañ*, e teskriver ur mod anaout all : ar *c'hantaezañ* a naouusterer evel “doubleür” ar *c'hantouezañ*, gwell : a ya gant ar *c'hantouezañ* d'ober an daou dal eus an anaout. Tro 'm eus bet da ziskouez penaos ez eo kantouezañ ha kantaezañ *goubaradoù* diwar ar merzhout¹.

¹ Sl. KIS-048 & -049, La-04, [1971], pp. 23-24. Setu klozadur an imbourc'hadenn : “*expérience* (acquise, pratique), *skiant-prenet* (yezh voutin).

“*expérience* (acquise, pratique) Prd, *dianouezadur* + ; *connaître par* –, *dianouezañ*.

“*expérience* (immédiate, empirique) Prd, *kantouezadur* + ; *connaître par* – *kantouezañ*.

“*expérience* (vécue, Al. *Erlebnis*) Prd, *buhezadur* + ; *connaître par* – (Al. *erleben*) Prd, *buhezañ*.

“*expérience* (expérimentation), *arnodadur* + ; *arnodiñ*.”

² Gérard LEGRAND, *Vocabulaire Bordas de la philosophie*, Paris, 1993, p. 129.

³ A-zivout ar gerioù *dangor*, *dangorenn*, *ergorer*, *gouzrec'h* a-dal da Gl. *sujet*, Al. *Subjekt* o tec'heriañ an un hil kealel hervez ar prantad eus e istor ha hervez an doare m'en ambreder, sl. *Emsav* 126 [1978], p. 17, n. 11 ; GBLF., ¶ 1296 ; KIS-511, La-11, pp. 22-24 ; KIS-552, La-11, pp. 328-335 ; KIS-584, La-12, pp. 128-140.

¹ Sl. KIS-381, La-09, pp. 278-281.

Ar brederouriezh klasel a zeskriv ar *c'hantaezañ* gwech evel kelc'h ar from, ar santadoù, an angerzhioù, gwech evel teskad an “anadennoù gremmel²” a-c'haoliad war bred ha beved, anezho erwezhiadoù ouzh kentrigoù hag argemmadoù an endro. Kel a ra a Gl. *sensibilité, phénomènes affectifs, affects, vie affective, affectivité*, Al. *Gefühl, Affektivität* a-gevenep da Gl. *vie intellectuelle, rationnelle*. Da notañ e ra ar brezhoneg gant ur verb endra ra an div yezh all gant pennanvioù.

Ar brederourion alamanek zo aet hebiou da zisparti an anaout etre kantouezañ ha kantaezañ : e pep lankad eus e vezout er bed ez a mab den ouzh an dud all hag ouzh an traoù dre un anaout a zo war un dro un ober eus e vez hag un ober eus e askre ; e kement ma 'z eo *Leib*³ — korf buhez, kreud — eo ez anavez ar bed, alese ar verb *erleben* (Br. *buhezañ*), o verkañ an anaout-engwezhiañ ez eo bezout ar gouzrec'h, hag ar pennanv *Erlebnis* (Br. *buhezad*), oc'h arouezañ un darvezad eus an kez anaout-engwezhiañ. Notomp an daou zistremen galloudel ampleget gant keal an *erleben* : bennoz dezhañ e vez lezet er-maez ken an troc'h anaout-ober, ken an troc'h dangor-ergor.

A-gevatal da Al. *Erlebnis* e reer gant Gl. *vécu, expérience vécue*, da Al. *erleben* gant Gl. *vivre* trazeat. Plaket diwar ar galleg e rae ar goudegwalarnek gant *bevañ* trazeat, sk. : “En em ziskouez a ra Sant Lukaz resis-kenañ war ar pezh en deus bevet” (*An Testamant nevez II*, “Digoradur da Oberoù an Ebestel”, Al Liamm, 1971, p. 279).

Merkomp penaos HUSSERL, o loc'hañ diwar *froud ar buhezañ (Erlebnisstrom)*, a adsavelas an troc'h dangor-ergor dre ebarzhiñ an *Ego trehontel* kantek ha reiñ dezhañ ar buhezadur da ergorenn ; ha penaos en eneb MERLEAU-PONTY a gentradas hentoù nevez d'ar preder dre vont hebiou d'an *Ego trehontel* hag e diagiz an troc'h dangor-ergor⁴.

Padal, diskouez ar c'hantouezañ hag ar c'hantaezañ evel goubaradoù diwar ar buhezañ, lakaat war wel ne spir ket an emouezañ d'ober meiz warnañ e unan a lez sparlet ur prenn diwezhañ a zo ar *c'houzrec'helezh*. Aze emañ enkadenn ar preder kempred : prederouriezh an emouezañ (ha pa ve kempennet dre reiñ staelad d'ar buhezañ, d'ar c'hedouezañ¹, d'an emhaeziañ²) a chom tra ar gouzrec'h — stlezhad orin

² FREUD, evitañ da vezañ roet lañs d'ar c'hantaezañ ha d'e zeskrivañ evel unan eus div gedrann al luzad — ar gedrann all o vezañ an elfenn gefredel, an derc'had — a ra anezhañ ur “gremm”, nes d'ar gremm alvezel, o werediñ er benvegad bred.

³ Sl. KIS-617 – Al. *Leib* er brederouriezh, La-12, pp. 316-334.

⁴ Sl. KIS-524 – Keal ar c'hreud e preder Merleau-Ponty, La-11, pp. 115-130.

¹ Sl. KIS-545, La-11, pp. 280-281.

² Sl. KIS-545, La-11, p. 284 ; KIS-563, id. pp. 409, 413, 414 ; KIS-565, id., p. 432.

hennezh a strivas HUSSERL en aner d'e welc'hiñ dre c'houl amoug an etregourec'helezh³; HEIDEGGER a arzaele ar “gouzrec'h pur bac'het ennañ e unan eus ar brederouriezh klasel a zo un tasmant hag ur saveladenn didek”; hervezañ, “ar c'houzrec'helezh e ster mat ar ger eo hini ur me a zo bepred endeo ouzh an traoù ha gant an dud all⁴”. LEVINAS a gasas pelloc'h ar frankaat : merk an ergorelouriezh direüs zo war gouzrec'helezh ar me ; evitañ e oa ar “c'houzrec'helezh er ster mat” gouzrec'helezh an Amgen ; “en drabedoniezh hengounel, e vez an allded voniek dianzavet ha gougevanet ouzh un hollelezh ; an allded wirion ne c'hell bezañ arnodet nemet en un darempred en tu-hont d'an hollelezh ; gouzrec'helezh an Amgen zo en tu-hont d'an hollelezh ha digeriñ a ra un ampar na c'hell nepred bezañ gougorfet na kenderiñvet e diabarzh an dezevout ; en doare ma vez mennoz an anvevenn o trevonnañ an dezevout kartekek, emañ an Hentez kuit a bep feur gant galloud ha frankiz ar Me⁵.”

Er gwir emeur da emc'houlenn petra chom eus ar gouzrec'h klasel e dibenn hevelep treuzfurmadur eus meizad ar *me* : *ego* trehontel gant KANT ha HUSSERL, *mesaer ar bout* gant HEIDEGGER, *briaer* an Hentez gant LEVINAS... Hag ar brederouriezh ne rafe ket gwell oc'h emzizober ur wech da vat eus keal ar gouzrec'h ? Hogen, daoust ha prederouriezh e ve c'hoazh ? Hag endalc'het e ve ar prederour da lezel e c'houzrec'helezh e toull an nor en hevelep doare ma rank nep skiantour ober ? Hogen, hag ur prederour e ve c'hoazh ? A dra sur, nann : ne c'hell ket pezh a ambreder evel gouzrec'h steuziañ eus kalon ar preder. Pezh a steuz avat eo intentadur ar gouzrec'h evel ur solwez, emheveleb o trebadout, ha pa ve o treaniñ evel an traezoù pe o treüniñ zoken evel ar bevion¹. Mar galler komz a hevelepted war e zivoud ez eo eus an hini a raemp anv anezhi pa gomzemp a *hevelepted nidiadel*² : bezañ gouzrec'h n'eo ket hepken piaouañ barregezhioù, gallusterioù, met bezañ *lec'h a vezusted* ; n'eo ket hepken emhevelebiñ,

³ Sl. KIS-511, La-11, p. 23 ; KIS-587, La-12, p. 153.

⁴ Arroudoù adstrollet ganin eus levr Jean WAHL, *Introduction à la pensée de Heidegger*, 1998, pp. 60-63, sl. p. 171 in KIS-587 – An dra hag an den e preder Heidegger, La12, pp. 146-181.

⁵ Arroudoù krennet hag adstrollet diwar Emmanuel LEVINAS, *Totalité et Infini*, La Haye, 1961, 4e emb., 1971.

¹ A-zivout ergrafoù an *treaniñ* hag an *treüniñ*, sl. KIS-540 – Hinienned ha treüinded e preder Hans Jonas, La-11, pp. 210-241.

² Despizadur kentañ keal an *hevelepted nidiadel* war *Emsav* 100 [1975], p. 127 ; e gavout a reer meneget war *Emsav* passim goude 1975 ; sl. ivez KIS-567, La-12, pp. 37 hh. & KIS-621, id., p. 346.

bezañ askenderc'h an unan dibenndermen, met *treuzhevelebiñ*³ — an « ego trehontel », « mesaer ar bout⁴ », « briaer an Hentez » zo kement all a *dreuzheveleboù* na vern ket a-benn ar fin lezel warno pe lemel diwarno ar skritell « gouzrec'h » ; an hini kentañ a zibourc'h e c'houzrec'helezh naturel e gounid ar me pur (*das reine Ich*), an eil a dro kein d'e istor war glask d'an orin, an trede a emnac'h dirak gouzrec'h an Hentez... Dre dreuzhevelebiñ ar gouzrec'h ez eo eñ e ro ar prederour un dremm digent d'ar brederouriezh.

HEIDEGGER a vourre lakaat keñver ha keñver barzhoniezh ha prederouriezh — en ur verkañ edont o chom war gernioù disrann mat. An arzour ivez, hag anatoch, zo lec'h a vezusted, zo gouzrec'h an treuzhevelebiñ. E sigur Angelius SILESIUS e 'm eus bet tro da heuliañ treug eskoriñ ar barzhoneg : “Dirak ar rozenn [...]. Leuniet on, *impletus sum*, kefloueret : al louet ez on hag al louet ez eo hi a ya da unan ur predig amzer⁵.” Unaniñ a ra al louet ez eo ar barzh gant al louet ez eo ar rozenn : unaniñ, mont da unan, e lavarout n'eo ket leterc'hañ, met dienderc'hañ er ster leun. Diwar an unanidigezh ez eskor ur gouzrec'h digent a zo ha n'eo ket *me* nevez ar barzh : gouzrec'h unveziat er barzh o tistreiñ dezhañ e unan ha war un dro hollveziat hag anveziat

	er	h	n	e	g	6:	
a	r						
b	a	r	z	h	o		
n	e	g			z	o	
a	r	g	h	s	h	h	h

a unanidigezh ha war un dro arverk ar *me* digent-se prest da vout me nevez al lenner.

Emaomp aze dirak an toull a zitouren en hon hanc'herieg : pe verb arverañ da arouezañ hevelep kejadenn a louet da louet a zo e dinod an eskoradenn (kejadenn hon

³ A-zivout kealioù an *dishevelebiñ*, an *treuzhevelebiñ*, sl. KIS-621, La-12, p. 346.

⁴ “*Der Mensch ist der Hirt des Seins*” [“An den zo mesaer ar bout”] (HEIDEGGER, *Über den Humanismus*, [lizher kaset da Jean BEAUFRET e 1946], Verlag A. Francke, Bern, ademb. divyezhek gant tr. gl. Roger MUNIER dindan an titl : *Lettre sur l'Humanisme*, Aubier, 1964, p. 76).

⁵ Sl. p. 210 in KIS-593 – En-dro d'ar gened, La-12, pp. 210-220.

⁶ Diwar-benn hevelep « tredizh » an oberenn gant gouzrec'h he aozer, hevelep « gouzrec'haat » an oberenn, e skriv Mikel DUFRENNE : “distremen an dangor hag an ergor, ma teu hemañ da vezañ peuzdangor” (sl. KIS-593, La-12, p. 216) hag e ra Nicolas ABRAHAM anv eus “diemouez ar barzhoneg” (sl. KIS-644, La-13, p. 91).

¹ Sl. KIS-545, La-11, pp. 285, 286 & KIS-593, La-12, p. 211.

eus bet tro da venegiñ ul lankad anezhi evel « treañ », « sankañ etrezek ar goull »²) ? E galleg e komzer a *expérience poétique*, h.a. ken e raen betek henn gant *buhezañ gweudel*, h.a. « Buhezañ » avat a zere ouzh nep lankad buhez, ne zeouez ket a-zibar an treuzhevelebiñ — an dic'houzrec'hiñ-alc'houzrec'hiñ — o c'hoarvezout. Da 'm meno ez eo *-louer-* ar stirann a zere, pa vez dindan e ster arnevez ur c'hennotadur o tont eus e ster kent³ ; he rakgeriañ a rafen gant *an(n)-* pa verk hemañ kreñvadur dre an ental⁴ hag e kinnigfen : **anlouerañ**. A se e rafen anv a *anlouerad gweudel*. Al louzawour a *gantouez* ar rozenn ; SILESIUS avat a *anloueras* ar rozenn e liorzhus Breslau.

Buhezadur ar barzh pa 'z a al louer ez eo hag al louer all d'ul louer nevez — pa goll ar barzh e c'houzrec'h da c'hounit unan nevez — zo ivez buhezadur ar prederour. Pep prederouriezh a naou evel adeilad lavar — dispakadur goubarel na mui na lei eget ar barzhoneg —, a guzh en he c'halon arverk ar grañell louer e voe gouzrec'h nevez ar prederour a eskoras en ur ser ganti. E se ez eo kantreizh komz ivez a *anlouerad prederel*. Kounaomp penaos e tisoc'has HEIDEGGER gant dioueliadur an Nedeved⁵ : kemer a rae ar boan da spisaat ar c'hemm a zo etre kaout un alberz eus ar beziat dre ar mennoz hon eus anezhañ, pe c'hoazh dre santout bezañ en e greiz, ha gavaelañ ar “beziat en e bezh ennañ e unan” — ar beziat louer (oc'h intent gant *louer* e ster kozh "diabezh" ouzhpenn e ster nevez). Ar buhezañ a gemer furm an anlouerañ bep tro ma c'hoarvez d'ar gouzrec'h treuzhevelebiñ.

² Sl. KIS-524, La-11, pp. 129-130 & KIS-706, La-14, p. 109.

³ hBr. *loir* "complet, diligent" (DGVB 245), Kb. *llwyr* "complete, whole" (GPC 2246).

⁴ “*An-* a zegas ur c'hreñvadur muioc'h diouzh ar badelezh eget diouzh an ampled, muioc'h diouzh ar stad, ar saviad, eget diouzh an ober, muioc'h diouzh an ental eget diouzh an erdal (pouezañ a ra muioc'h war ur perzh « diabarzh » eget war ur perzh « diavaez

»

)” (KIS-164, La-07, p. 38).

⁵ Sl. KIS-706, La-14, p. 95.